

MARTIN HAMPL

VÝVOJ GEOGRAFICKÉ DIFERENCIACE PRAHY Z HLEDISKA OBYVATELSTVA

M. Hampl: *The development of the geographic differentiation of Prague from the point of view of the population.* — Sborník ČSGS 87:4:251—262 (1982). — The contribution deals with the development of the territorial differentiation of population within the framework of Prague and the relations of this development with the process of population concentration in the Prague region as well as in the whole Bohemia. From the point of view of the internal differentiation of Prague, major attention is dedicated to the formation of zones of the concentric type.

V dosavadní geografické literatuře bylo problematice vývoje Prahy věnováno poměrně málo pozornosti. Vedle několika monografických prací, které však měly v řadě ohledů popisující a někdy až všeobecně informativní charakter, lze přisuzovat větší význam zejména studiím o vývoji obyvatelstva Prahy. To odpovídá jednak charakteru existující datové základny a jednak zdánlivě omezenému prostoru pro činnost geografů při studiu „města vytrženého z regionálních souvislostí“. Proto také práce zaměřené na populační otázky se oprávněně soustřeďovaly nejen na hodnocení změn v geografické distribuci obyvatelstva, ale i na hodnocení změn sociálních a demografických. Z těchto hledisek je pak zaměření našeho sledování velmi úzké, neboť je založeno v podstatě jen na charakterizaci změn v rozmístění obyvatelstva. Smyslem tohoto sledování je však postihnout ty změny, které jsou významné z hlediska komplexní sociálněgeografické organizace, tj. především z hlediska organizace regionální. Hlavní pozornost je tedy věnována otázkám vývoje hierarchizace a územní koncentrace obyvatelstva a postupné přeměně současného území Prahy z relativně komplexní jednotky (regionu) v jednotku relativně nekomplexní a funkčně specializovanou (jádro regionu). Vývoj rozmístění obyvatelstva je považován za dostatečně reprezentativní indikátor celého procesu. Vhodným doplňkem hodnocení změn rozmístění obyvatelstva je ovšem i strukturální srovnání se situací v územní diferenciaci pracovních příležitostí uskutečněné pro konec vybraného období. Toto srovnání umožňuje alespoň základním způsobem specifikovat obsah hierarchizačního procesu z funkčních hledisek.

Vedle sledování souhrnných charakteristik Prahy vyjadřujících změny ve vnitřní hierarchizaci na jedné straně a ve vnější regionální polarizaci na straně druhé je blíže hodnocen i vývoj vnitřní diferenciaci Prahy. Nejpodstatnější je zde formování zón koncentrického typu odpovídající postupnému rozšiřování Prahy, a tedy i určité formě geografické difúze populačního růstu. Proto také převážná část prací o vývoji Prahy je zaměřena na specifikaci jednotlivých zón — A. Boháč (1923), J. Moschelesová (1937), O. Lehovec (1944), J. Král (1947), J.

Musil (1960) aj. Rozdíly v určení jednotlivých zón jsou poměrně nepodstatné, neboť odpovídají převážně různé podrobnosti členění u různých autorů a nutně i situaci na konci sledovaného období. Protože elementární územní jednotky s kterými můžeme pracovat (katastrální území) nejsou z vývojového hlediska vždy homogenní a protože formování růstových zón není ukončený proces, je nutné postupně vnitřní zonalitu Prahy přepracovávat. Tak je tomu i v případě tohoto sledování, které postihuje vývoj v období 1869—1980. Obecná povaha procesu vytváření zón se však v zásadě nemění.

Vývoj hierarchie řádově různých jednotek

Hierarchizace je podstatným znakem sociálněgeografických regionů, je podmínkou jejich vnitřní organizace i celkové integrity. Charakteristickým znakem vývoje v posledních 100—200 letech bylo umocňování této hierarchie odpovídající současně transformaci jejich podmíněností: přírodní podmíněnosti v územní organizaci společnosti byly postupně překonávány a nahrazovány podmíněnostmi sociálně ekonomickými. Souhrnným výrazem těchto změn byl proces územní koncentrace obyvatelstva odpovídající extenzivní formě urbanizačního procesu. Celý proces probíhal ovšem diferencovaně, a to především z hlediska řádu (velikosti) jednotek. Pokud jde o sociálněgeografické regiony — chápané jako relativně komplexní sociálněgeografické systémy — platí, že intenzita změn se zvyšovala v závislosti na snižování řádu regionů. Současně s rozvojem koncentračního procesu docházelo však i k selekci v cílech koncentrace a k integrování územně větších celků. Proto zjišťujeme, že elementární komplexní sociálněgeografické regiony — v jejichž rámci měl koncentrační proces nejvyšší dynamiku — se v průběhu sledovaného procesu územně zvětšovaly. Zároveň někdejší relativně komplexní regiony ztratily svoji autonomii a komplexitu a přeměnily se ve funkčně specializované části územně rozsáhlejších regionů (viz např. M. Hampl 1981).

Uvedené tendence a jejich souvislosti názorně dokládá i následující sledování vývoje územní koncentrace obyvatelstva v řádově odstupňovaných celcích: Čechy, pražská oblast, Praha, centrální městská část (resp. 10 městských částí). Uvedené celky byly vymezeny tak, aby představovaly alespoň částečně integrované jednotky a současně aby řádově vyšší celek sestával zhruba z 10 celků nižších a přibližně stejně velkých. Stupeň územní koncentrace obyvatelstva v každém celku byl určen podle vnitřních jednotek o jeden stupeň nižšího řádu; úroveň koncentrace byla tedy řádově relativizována (použitý ukazatel je definován v poznámce k tab. č. 1 a je označen H). V případě hodnocení Prahy a odpovídajících regionálních celků je ovšem nutno konstatovat, že vzhledem k extrémnosti tohoto případu (milionové velkoměsto, regionální středisko nejvyššího řádu apod.) jsou výše zmíněné tendence pronikavější a jsou posunuty časově (ostatní oblasti jsou z tohoto hlediska opožděné) i řádovostně (u většiny oblastí je základní regionální polarizace uskutečňována na úrovni o jeden řád nižší).

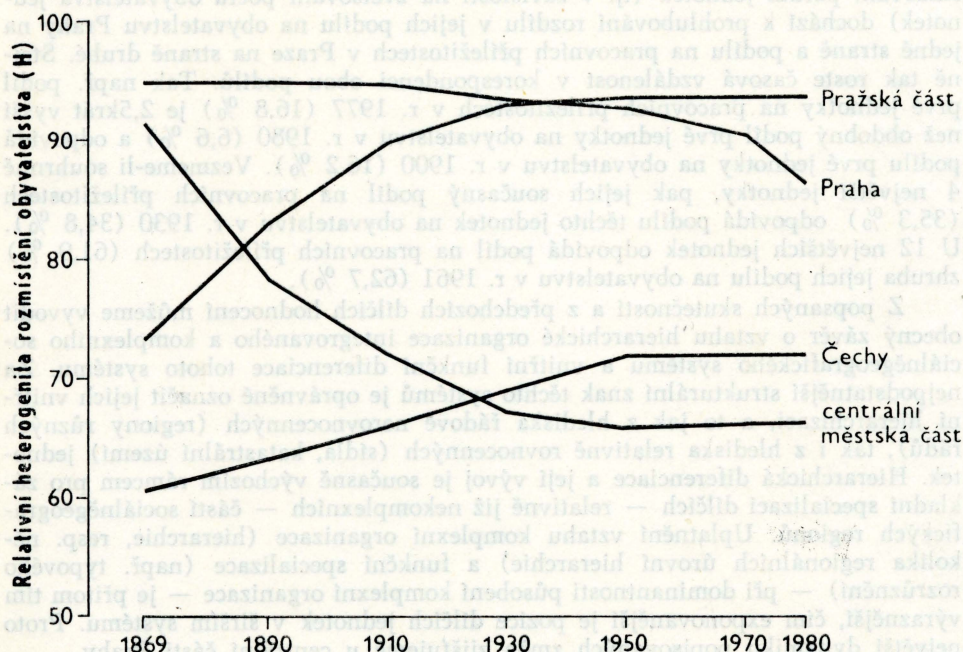
Získané charakteristiky shrnuje tab. č. 1 a graf č. 1. V tabulce jsou uvedeny vedle charakteristik vývoje územní koncentrace obyvatelstva i obdobné charakteristiky o pracovních příležitostech v sedmdesátých letech. Z vývojového i strukturálního srovnání vyplývají tyto hlavní závěry:

1. V rámci základního sociálně geografického systému (který zde představují Čechy) dochází k výrazné řádovostní diferenciaci v rozmístění obyvatelstva, resp. sociálních jevů vůbec. Nejvyšší úroveň v relativní koncentraci zjišťujeme u řádově nejnižšího komplexního sociálněgeografického celku. V souvislosti se zvyšováním řádu relativně komplexních regionů a nebo naopak v souvislosti

se ztrátou relativní komplexity a zmenšováním těchto relativně nekomplexních celků se úroveň koncentrace obyvatelstva snižuje.

2. V procesu koncentrace obyvatelstva a odpovídající celkové transformace sociálněgeografických systémů se přesunuje komplexní integrita z jednotek územně menších na jednotky územně větší. Jestliže v polovině minulého století představovala centrální městská část (zahrnující ovšem i stará předměstí — Žižkov, Holešovice, apod.) ještě relativně komplexní celek pak v průběhu druhé poloviny 19. století tuto komplexitu ztratila. Značně zpožděně a méně zřetelně se tento proces projevil i v případě celé Prahy v jejím současném vymezení. Snižování úrovně koncentrace a odpovídající potlačování hierarchizace je důsledkem přeměny relativně komplexního regionálního celku v dílčí část regionu. V obou uvedených případech jde v podstatě o přeměnu v jádro regionu integrovaného na vyšším řádu. Je příznačné, že v centrální části Prahy bylo postupné potlačování hierarchizace podstatně výraznější než v ostatních městských částech.

Graf č.1 **VÝVOJ ÚZEMNÍ KONCENTRACE OBYVATELSTVA v I. 1869 – 1980 PODLE ŘÁDOVĚ RŮZNÝCH JEDNOTEK**

3. V dosavadním, převážně extenzivním, urbanizačním procesu docházelo k relativní souhlasnosti ve vývoji rozmístění obyvatelstva a střediskových funkcí na úrovni relativně komplexních celků. S postupnou ztrátou komplexity se však prohlubuje rozdílnost v koncentraci a v hierarchizaci z hlediska obyvatelstva a střediskových funkcí. To dokládají údaje o územní koncentraci obyvatelstva

a pracovních příležitostí — nejvyšší rozdílnost je právě u centrální městské části. V tomto smyslu lze konstatovat, že proces potlačování vnitřní hierarchizace u relativně nekomplexních jednotek je významně diferencován a specifikován: potlačování hierarchizace se týká především některých — vývojově nižších — funkcí (zvláště funkcí obytných). Se ztrátou komplexity celků dochází tudíž i ke ztrátě komplexity hierarchie.

Předchozí závěry můžeme dokládat i citlivějšími charakteristikami vývoje velikostního (populačního) rozrůznění katastrálních území. Celkem bylo na dnešním území Prahy specifikováno 100 takovýchto jednotek. Jejich uspořádání do velikostní řady a určení pěti kategorií těchto jednotek podle pořadí ve velikostní řadě umožňuje — ve smyslu pravidla o velikostním pořadí měst (viz poznámka k tab. č. 2) — charakterizovat změny v proporcionalitě velikostní diferenciaci elementárních částí Prahy. Je ovšem nutné upozornit na rozdíly v územním rozsahu těchto jednotek; zároveň je však možno podtrhovat jejich někdejší sídelní integritu. Hlavní charakteristiky tohoto druhu podává tab. č. 2 v níž jsou navíc pro r. 1977 uvedeny i údaje o relativní velikosti sledovaných kategorií z hlediska počtu pracovních příležitostí. Opět: zjišťujeme neustálý a pronikavý „rozpad“ hierarchizace a speciálně pak pokles dominantnosti nejvyšší jednotky z hlediska počtu obyvatelstva. Proti tomu u pracovních příležitostí je i v současnosti vnitřní hierarchizace Prahy ještě relativně zachována. Zároveň platí, že v závislosti na snižování pořadí jednotek (tj. v závislosti na zvětšování počtu obyvatelstva jednotek) dochází k prohlubování rozdílu v jejich podílu na obyvatelstvu Prahy na jedné straně a podílu na pracovních příležitostech v Praze na straně druhé. Stejně tak roste časová vzdálenost v korespondenci obou podílů. Tak např. podíl prvé jednotky na pracovních příležitostech v r. 1977 (16,8 %) je 2,5krát vyšší než obdobný podíl prvé jednotky na obyvatelstvu v r. 1980 (6,6 %) a odpovídá podílu prvé jednotky na obyvatelstvu v r. 1900 (16,2 %). Vezmeme-li souhrnně 4 největší jednotky, pak jejich současný podíl na pracovních příležitostech (35,3 %) odpovídá podílu těchto jednotek na obyvatelstvu v r. 1930 (34,8 %). U 12 největších jednotek odpovídá podíl na pracovních příležitostech (61,9 %) zhruba jejich podílu na obyvatelstvu v r. 1961 (62,7 %).

Z popsaných skutečností a z předchozích dílčích hodnocení můžeme vyvodit obecný závěr o vztahu hierarchické organizace integrovaného a komplexního sociálněgeografického systému a vnitřní funkční diferenciaci tohoto systému. Za nejpodstatnější strukturální znak těchto systémů je oprávněné označit jejich vnitřní hierarchizaci, a to jak z hlediska řádově nerovnocenných (regiony různých řádů), tak i z hlediska relativně rovnocenných (sídla, katastrální území) jednotek. Hierarchická diferenciaci a její vývoj je současně výchozím rámcem pro základní specializaci dílčích — relativně již nekomplexních — částí sociálněgeografických regionů. Uplatnění vztahu komplexní organizace (hierarchie, resp. několika regionálních úrovní hierarchie) a funkční specializace (např. typového rozrůznění) — při dominantnosti působení komplexní organizace — je přitom tím výraznější, čím exponovanější je pozice dílčích jednotek v širším systému. Proto největší dynamiku popisovaných změn zjišťujeme u centrální části Prahy.

Základní formy územní diferenciaci Prahy

V úvodu tohoto sledování již bylo konstatováno, že většina autorů zabývajících se vývojem i strukturou územní diferenciaci Prahy vyčleňovala různé zóny, resp. pásma víceméně koncentrického typu. Tato zonalita je nepochybně nejvýraznější v územní diferenciaci většiny velkých měst, neboť odpovídá jejich pro-

storovému růstu. Jednotlivé zóny se formují v různých časových obdobích a v souvislosti s tím vykazují i specifické znaky populačního a stavebního vývoje, určité funkční znaky atd. Prostorové rozšiřování velkých měst je obvykle orientováno do více směrů, takže vývojově mladší zóny „obalují“ zóny vývojově starší. Je ovšem pochopitelné, že místní zvláštnosti především územně-technického rázu modifikují vytváření těchto zón; princip koncentričnosti je však v zásadě zachovávan. Tak je tomu i v případě Prahy, kde zejména v částech ležících východně od Vltavy je zmíněná zonalita výrazně vyvinutá.

Určování jednotlivých zón založené pouze na charakterizaci dosavadního populačního vývoje lze však použít pouze u těch vnitroměstských jednotek, které již vstoupily do etapy intenzivního růstu. U částí okrajových — a těch je z hlediska územního rozsahu nejvíce — je do značné míry samotný genetický aspekt nepostačující. Z těchto důvodů určujeme jednotlivé zóny na základě kombinace vývojového hodnocení a hodnocení územní intenzity (počet obyvatel, resp. i počet pracovních příležitostí na km²). Vývojová diferenciacie vychází z určení časového mediánu pro nárůst (úbytek) obyvatelstva ve sledovaném období — jde o stanovení roku vymezujícího co nejkratší období od r. 1869, v němž byla realizována polovina celkového přírůstku (úbytku) obyvatelstva dané jednotky za léta 1869—1980 (ukazatel označujeme $\tilde{M}$). Podle popsání ukazatele je určeno 5 zón (A, B, C, D, E) sestávajících z těch katastrálních území, u nichž přesahoval počet obyvatel na km² v r. 1980 hodnotu 2 000. Ostatní jednotky — s výjimkou čtyř případů — byly zařazeny do šesté zóny (F). Specifikace prvních pěti zón je následující:

- A — jednotky s úbytkem obyvatelstva v období 1869—1980,
 $\tilde{M}$ 1930 a dříve
- B — jednotky s úbytkem obyvatelstva v období 1869—1980,
 $\tilde{M}$ 1931 a později.
- C — jednotky s přírůstkem obyvatelstva v období 1869—1980,
 $\tilde{M}$ 1915 a dříve.
- D — jednotky s přírůstkem obyvatelstva v období 1869—1980,
 $\tilde{M}$ 1916—1949.
- E — jednotky s přírůstkem obyvatelstva v období 1869—1980,
 $\tilde{M}$ 1950 a později.

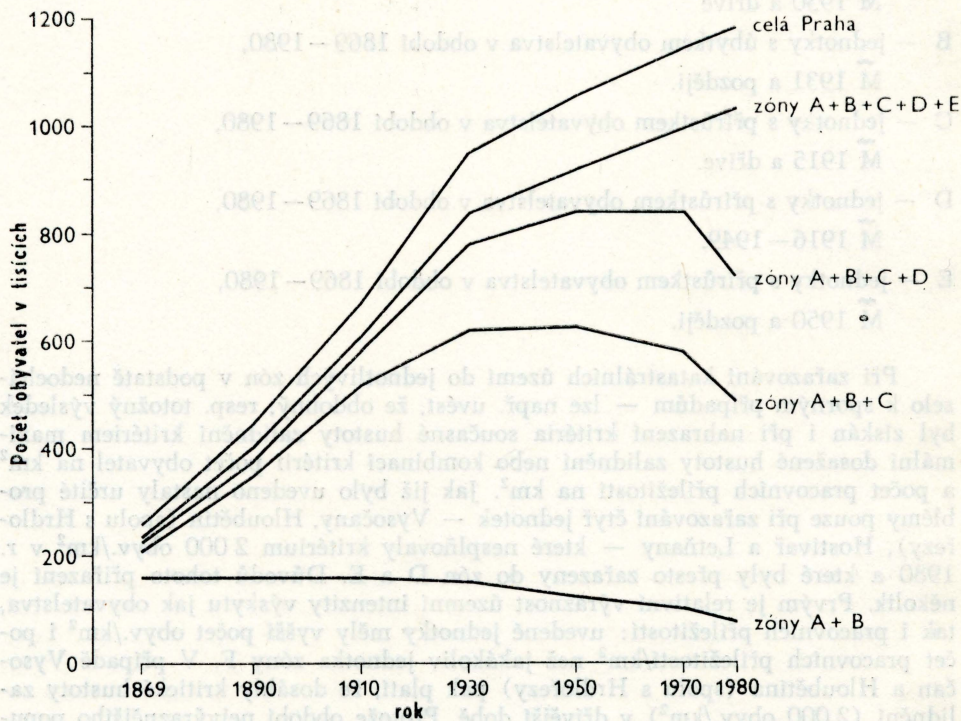
Při zařazování katastrálních území do jednotlivých zón v podstatě nedocházelo k sporným případům — lze např. uvést, že obdobný, resp. totožný výsledek byl získán i při nahrazení kritéria současné hustoty zalidnění kritériem maximální dosažené hustoty zalidnění nebo kombinací kritérií počet obyvatel na km² a počet pracovních příležitostí na km². Jak již bylo uvedeno nastaly určité problémy pouze při zařazování čtyř jednotek — Vysočany, Hloubětín (spolu s Hrdlořezy), Hostivař a Letňany — které nesplňovaly kritérium 2 000 obyv./km² v r. 1980 a které byly přesto zařazeny do zón D a E. Důvodů tohoto přiřazení je několik. Prvým je relativní výraznost územní intenzity výskytu jak obyvatelstva, tak i pracovních příležitostí: uvedené jednotky měly vyšší počet obyv./km² i počet pracovních příležitostí/km² než jakákoliv jednotka zóny F. V případě Vysočan a Hloubětína (spolu s Hrdlořezy) pak platí, že dosáhly kritické hustoty zalidnění (2 000 obyv./km²) v dřívější době. Protože období nejvýraznějšího popu-

lačního růstu u těchto jednotek bylo mezi světovými válkami, byly tyto zařazeny do zóny D. Pokud jde o Letňany a Hostivař, byla respektována především neobyčejná dynamika jejich populačního růstu v posledním sledovaném desetiletí — obě jednotky byly zařazeny do zóny E.

Výsledné zařazení katastrálních území do jednotlivých zón vyplývá z připojeného seznamu. Základní charakteristiky vývoje obyvatelstva podle zón podávají tabulky č. 3 a 4 a graf. č.2. Tyto charakteristiky potvrzují známou pravidelnost o postupném vzdalování růstové zóny od středu města a o odpovídajícím nahrazování obytné funkce centrálních částí funkcemi pracovními a obslužnými. Graf č. 2 názorně ukazuje logistickou formu průběhu růstu města a zároveň postupné přenášení městské integrity na územně rozsáhlejší celek: v zónách A, B, C a později i v D je „logistický“ růst obyvatelstva ukončen a v posledním období zde již dochází k úbytku obyvatelstva, a tedy k určité deformaci vývojového procesu. Deformace tohoto typu je ovšem důsledkem ztráty integrity zón A, B, C a D, jakožto městského organického celku. Při připojení zón E a F je logistický průběh populačního růstu Prahy zachován i když jde o poslední fáze tohoto vývoje.

Územní rozšiřování samotné Prahy i příslušného regionu je výrazem celkové orientace koncentračního a současně integračního procesu. Základním rysem této orientace je přenášení střediskové polarizace na řádově vyšší celky a sekundár-

Graf č.2 VÝVOJ OBYVATELSTVA PRAHY PŘI RÚZNÉ ŠÍŘI JEJÍHO VYMEZENÍ v l. 1869 – 1980

ní potlačování heterogenity u těch jednotek, které pozbývají výchozí relativní komplexitu a prohlubují svoji funkční specializaci. V tomto smyslu lze také hovořit o významné podmíněnosti typového rozrůznění sociálněgeografických jednotek jejich hierarchickou organizací. Dokládá to i jednoduché hodnocení struktury a vývoje variability hustoty zalidnění v rámci Prahy členěné podle zón na jedné straně a v rámci jednotlivých zón členěných podle katastrálních území na straně druhé. Variabilita je charakterizována relativizovanou prostou průměrnou odchylkou (vyjádřenou v % vůči průměru) ukazatele „počet obyvk/km²“ — viz tab. č. 5 (v případě hodnocení jednotlivých zón nebyla sledována zóna F vzhledem k její rozsáhlosti a zóny A a B byly spojeny, neboť zóna A je tvořena jedinou elementární jednotkou). Rozčlenění celé Prahy do šesti zón v podstatě odpovídá její výchozí hierarchizaci zatímco jednotlivé zóny odpovídají již určitým typům elementárních městských částí (katastrální území). Společným znakem vývoje na sledovaných úrovních diferenciacie je postupné snižování variability, a tedy postupné snižování rozdílností uvnitř celé Prahy i uvnitř jednotlivých zón. Toto snižování je výrazné zejména v případě diferenciacie Prahy podle zón, neboť především na této úrovni docházelo k přeměně relativně komplexního celku (a tedy celku výrazně hierarchizovaného) v celek relativně nekomplexní (a tedy určitý typ části komplexního celku).

Budeme-li ovšem posuzovat situaci ke konci období podle pracovních příležitostí zjistíme, že hierarchické rozrůznění je dosud významné. Podobně když budeme sledovat vývoj diferenciacie celé Prahy podle městských částí uvidíme, že snižování heterogenity bylo poměrně malé. To znamená, že proces částečné vnitřní homogenizace Prahy se převážně vztahoval na obytné funkce. Dále to znamená, že samotné typové rozrůznění dílčích částí Prahy je výrazně nerovnoměrné — právě proto se rozrůzněnost podle zón i v jejich rámci snížila pronikavěji než rozrůzněnost podle městských částí a uvnitř těchto částí. Všeobecně je pak nutno konstatovat, že i v případě výraznějšího snižování variability v hustotě zalidnění dílčích částí je stupeň homogenizace jejich souboru poměrně nízký. Přestože tedy malé územní jednotky ztratily v procesu vývoje svoji výchozí regionální komplexitu a odpovídající výraznou vnitřní hierarchizaci, zůstává vždy zachována jejich relativně komplexní podmíněnost, tj. jejich vázanost na širší komplexní sociálněgeografickou organizaci v jejímž rámci se uskutečňuje i prohlubování specializace částí.

Z hlediska variability v úrovni zalidnění sledovaných jednotek představuje do určité míry výjimku vývoj u „průměrné městské části“. Pouze v tomto případě v podstatě nedocházelo k změnám v úrovni variability. Teprve při specifikaci změn podle jednotlivých městských částí lze zjistit určité — víceméně však jen dočasné — výkyvy. To vše odpovídá částečné typové nesourodosti městských částí a jejich genetické rozdílnosti. Nejvýznamnější zvýšení variability se obvykle váže na fázi dokončování základního růstového procesu — u centrální městské části je proto největší variabilita na počátku sledovaného období, v částech obklopujících jádro uprostřed tohoto období a v částech periferních na konci sledovaného období. Proces této dočasné heterogenizace můžeme velmi zjednodušeně charakterizovat i jako přechod zóny koncentrického typu v zázemí regionálního střediska v součást tohoto střediska, přičemž zejména ve vývojově vyšších fázích tohoto přechodu se výrazně uplatňuje i sektorová diferenciacie.

Tyto představy ilustrují charakteristiky vývoje vnitřní diferenciacie zóny F, která dosud neprošla intenzivním populačním růstem a která tedy dosud není plně součástí pražského městského celku — viz pronikavý (více než desetinásobný) rozdíl v průměrné hustotě zalidnění zóny E a F. Značný územní rozsah zó-

ny F umožňuje její rozčlenění do dvou podzón koncentrického typu (F_1 , F_2) a zároveň do několika sektorů, které lze zjednodušeně rozlišit na relativně exponované a relativně neexponované (podle polohy vůči významným komunikačním mezi Prahou a dalšími významnými centry osídlení v Čechách). Přesný přehled o uvedeném členění podává připojený seznam elementárních územních jednotek. Podle vývoje rozdílů v průměrné hustotě zalidnění podzón na jedné straně a relativně exponovaných a relativně neexponovaných sektorů na straně druhé můžeme pak konstatovat postupné zvyšování sektorové diferenciace v aglomerační zóně — viz tab. č. 6.

Tabulka 1.

Vývoj územní koncentrace obyvatelstva (H) podle řádově různých jednotek v l. 1869—1980.

Hodnocená jednotka	Druh a počet vnitřních jednotek	Území v km ²	Relativní heterogenita v rozmístění obyvatelstva (H) v roce								H-pracovní příležitosti
			1869	1890	1910	1930	1950	1961	1970	1980	
Čechy	oblasti (10)	52 769	60,6	63,1	66,0	69,0	71,8	72,0	71,9	71,8	72,9
pražská oblast	okresy (9)	6 422	73,2	82,8	89,8	92,9	93,5	93,5	93,6	93,6	94,2
Praha	městské části (10)	498	94,7	94,7	94,5	93,3	92,6	92,5	90,4	86,5	92,8
centrální městská část	katastrální území (12)	40	91,1	78,4	71,9	67,1	66,0	66,4	66,4	66,5	81,0
městská část (průměr 10 jednotek)	katastrální území (10)	50	74,9	74,6	74,6	73,1	73,1	73,2	71,3	71,2	77,5

Poznámky:

Relativní heterogenita v rozmístění je vyjádřena jako doplněk do 100 podílu území nejintenzivněji zalidněné části jednotky koncentrující 50 % všeho obyvatelstva (resp. pracovních příležitostí). Při stanovení stupně koncentrace jsou uvažovány pouze rozdíly mezi obsaženými o jeden řád nižšími jednotkami. Čechy jsou uvažovány ve vymezení podle současných krajů, oblasti byly vymezeny podle současných okresů, pražská oblast sestává ze samostatné Prahy a okresů Praha-východ, Praha-západ, Kladno, Mělník, Nymburk, Kolín, Beroun a Rakovník. V rámci Prahy byly vymezeny tzv. městské části odpovídající skupinám katastrálních území — přesné vymezení vyplývá ze seznamu katastrálních území a jejich začleňování do různých jednotek. Údaje o pracovních příležitostech se vztahují jednak k r. 1970 (Čechy a pražská oblast) — v tomto případě jsou podchyceny všechny obsazené pracovní příležitosti ke dni sčítání obyvatelstva — a jednak k r. 1977 (Praha a její části) — v tomto případě jsou podchyceny pouze pracovní příležitosti sledované průběžně statistickými institucemi.

Tabulka 2.

Vývoj velikostní hierarchie katastrálních území v l. 1869—1980.

Katastrální území s velikostním pořadím (kategorie)	Relativizované populační velikosti kategorií v letech								Relativizovaná pracovní velikost v r. 1977
	1869	1890	1910	1930	1950	1961	1970	1980	
1.	100	100	100	100	100	100	100	100	100
2.—4.	122	161	228	246	234	219	217	214	110
5.—12.	55	166	250	307	362	370	396	427	159
13.—34. ostatní (35.—100.)	40	72	117	231	281	279	364	550	136
	34	45	62	110	137	131	161	228	89

Poznámky:

Přehled katastrálních území je uveden ve zvláštním seznamu. Kategorie byly určeny velikostním pořadím jednotek tak, aby splňovaly požadavek přibližné velikostní rovnocennosti z hlediska teoretických předpokladů pravidla o velikostním pořadí měst v jeho jednoduché podobě.

Tabulka 3.

Vývoj podílu zón na obyvatelstvu Prahy v letech 1869—1980

Zóna	Podíl na území v %	Podíl na obyvatelstvu Prahy v % v roce								Podíl na prac. příl. v r. 1977
		1869	1890	1910	1930	1950	1961	1970	1980	
A	0,28	20,85	12,32	5,83	3,58	2,61	2,51	2,08	1,58	7,03
B	1,30	38,78	24,36	17,66	11,98	9,03	7,94	6,66	5,16	19,21
C	7,94	18,90	43,02	53,93	49,29	47,35	47,31	42,31	34,32	33,52
D	10,03	5,70	6,49	9,38	17,22	20,88	21,73	22,77	19,99	17,86
E	13,15	3,28	2,93	3,83	5,54	6,97	7,55	13,74	26,46	11,27
F	67,31	12,49	10,88	9,37	12,39	13,16	12,96	12,57	12,49	11,11
Celk. (abs. hod- noty)	497,68 km ²	270 264	437 258	667 579	949 212	1 057 412	1 132 936	1 140 654	1 182 186	631 840

Tabulka 4.

Vývoj hustoty zalidnění Prahy podle zón v letech 1869—1980

Zóna	km ²	Počet obyvatel na km ² v roce								Počet prac. příl. na km ² v r. 1977
		1869	1890	1910	1930	1950	1961	1970	1980	
A	1,39	40 544	38 753	27 991	24 445	19 851	20 429	17 094	13 422	31 967
B	6,45	16 251	16 517	18 281	17 635	14 811	13 955	11 767	9 455	18 816
C	39,53	1 292	4 759	9 108	11 836	12 666	13 558	12 172	10 265	5 357
D	49,91	309	568	1 255	3 275	4 423	4 933	5 204	4 835	2 261
E	65,43	135	196	391	893	1 126	1 307	2 395	4 780	1 088
F	334,97	101	142	187	351	415	438	428	441	210
Celá Praha	497,68	543	879	1 341	1 907	2 125	2 276	2 292	2 375	1 270

Tabulka 5.

Vývoj variability hustoty zalidnění podle zón a městských částí.

Hodnocená jednotka	Jednotky vnitřního členění		Relativizovaná prostá průměrná odchylka					
	druh	počet	Počet obyvatel na km ² v r.					Počet prac. příl./km ² v r. 1977
			1869	1900	1930	1961	1980	
Praha	zóny	6	127	107	85	76	54	103
zóna A+B	katastr. území	4	51	43	38	46	45	70
zóna C	katastr. území	9	74	40	36	34	43	38
zóna D	katastr. území	10	59	45	34	35	32	41
zóna E	katastr. území	15	45	68	64	73	44	41
Praha	městské části	10	138	135	110	103	100	106
centrální městská část	katastr. území	12	116	59	36	40	40	68
průměrná městská část	katastr. území	10	55	57	57	58	54	77

Tabulka 6.

Vývoj koncentrické a sektorové diference v okrajové zóně Prahy v l. 1869—1980.

Území	km ²	Počet obyvatel na km ² v roce								Počet prac. příl. na km ² v r. 1977
		1869	1890	1910	1930	1950	1961	1970	1980	
konce- trické podzóny:										
F ₁	133,48	119	189	261	506	610	634	608	612	323
F ₂	201,49	89	111	137	249	287	309	309	327	135
$\frac{F_1}{F_2}$	—	1,34	1,70	1,91	2,03	2,13	2,05	1,97	1,87	2,39
sektory: relativně exponované	174,34	106	153	206	414	521	562	549	581	277
relativně neexpo- nované	160,63	95	130	166	283	301	305	297	289	137
exponované neexpo- nované	—	1,12	1,18	1,24	1,46	1,73	1,84	1,85	2,01	2,02

Seznam elementárních územních jednotek a jejich příslušnost k různým typům částí Prahy

Za elementární územní jednotky považujeme katastrální území — pouze v několika případech byla dvě až tři takováto území spojena, a to buď z důvodu malého územního rozsahu nebo z důvodu zajištění časové srovnatelnosti dat [připojená katastrální území jsou uvedena]. Přehled katastrálních území je uspořádán podle zón. V závorce za každou jednotkou je uvedeno číslo nadřazené městské části. V případě okrajové zóny jsou dále odlišeny podzóny F_1 a F_2 a tzv. exponované a neexponované prostory.

Zóna A: Staré Město + Josefov (1).

Zóna B: Nové Město + Vyšehrad (1), Malá Strana (1), Hradčany (1).

Zóna C: Nusle (1), Vršovice (1), Král. Vinohrady (1), Žižkov (1), Karlín (1), Libeň (1), Holešovice (1), Smíchov (1), Košíře (1).

Zóna D: Podolí (2), Krč (2), Michle (2), Strašnice (2), Vysočany (4), Hloubětín + Hrdlořezy (4), Bubeneč (3), Dejvice (3), Břevnov (3), Střešovice (3).

Zóna E: Braník (2), Lhotka + Hodkovičky (2), Záběhlice (2), Chodov (2), Háje (2), Hostivař (2), Malešice (4), Letňany (7), Prosek (4), Stržickov (4), Kobylisy (4), Bohnice (4), Troja (4), Vokovice (3), Veleslavín (3).

Podzóna F_1 — exponované sektory:

Radlice (5), Hlubočepy + Malá Chuchle (5), Velká Chuchle (5), Lahovice (10), Modřany (10), Kyje + Hostavice (8), Kbely (7), Dolní Chabry + Čimice (7), Sedlec (3), Suchbát (3), Lysolaje (3), Dolní Liboc (6), Ruzyně (6), Řepy (6), Motol (6).

— neexponované sektory:

Libuš (10), Kunratice (10), Petrovice (9), Horní Měcholupy (9), Dolní Měcholupy (8), Štěrboholy (8), Čakovice (7), Miškovice (7), Třeboradice (7), Dáblice (7), Nebušice (3), Jinonice (5).

Podzóna F_2 — exponované sektory:

Radotín (10), Lipence + Lipany (10), Zbraslav (10), Točná + Komořany (10), Dolní Počernice (8), Běchovice (8), Újezd n. L. (8), Horní Počernice + Chvaly + Svěpravice (8), Klánovice (8), Satalice (7), Vinoř + Ctěnice (7), Zličín (6), Sobín (6).

— neexponované sektory:

Cholupice (10), Pisnice (10), Šeberov (9), Újezd u Prahy (9), Křeslice (9), Pitkovice (9), Benice (9), Kolovraty + Lipany (9), Uhřetěves (9), Hájek (9), Nedvězí (9), Královice (9), Dubeč (8), Koloděje (8), Březiněves (7), Přední Kopanina (6), Třebonice (6), Stodůlky (6), Řeporyje + Zadní Kopanina (5), Holyně (5), Slivenec (5), Lochkov (5).

Literatura

- BOHÁČ A. (1923): Hlavní město Praha — Knihovna Statistického věstníku 3, 156 + 100 str., SÚS, Praha.
- HAMPL M. (1973): K obecné problematice vývoje sociálněgeografického systému. AUC Geographica VIII:55—69, UK Praha.
- HAMPL M. (1981): Problém komplexního hodnocení sociálněgeografické koncentrace a velikosti měst. AUC Geographica XVI:37—55, UK Praha.
- HÄUFLER V., VELEV V. (1969): Praga. 159 str., Nauka i Izkustvo, Sofia.
- KÁRNÍKOVÁ L. (1965): Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754—1914. 401 str., NČSAV, Praha.
- KRÁL J. (1947): Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblastí. 310 str., Melantrich, Praha.
- LEHOVEC O. (1944): Prag, eine Stadtgeographie u. Heimatkunde. 236 str., Volk u. Reich, Praha.
- MOSCHELESOVÁ J. (1937): The Demographic, Social and Economic Region of Greater Prague: a Contribution to Urban Geography. Geographical Review 7:413—430, New York.
- MURDYCH Z. (1965): K problému zonality populačních poměrů v Praze. Sborník ČSZ 70:41—54, Academia, Praha.
- MURDYCH Z. (1966): Centrum Prahy jako bydliště a pracoviště. Sborník ČSZ 71:231—252, Academia, Praha.

- MUSIL J. (1960): Vývoj demografické struktury Prahy. Demografie 2:234—249, FSÚ, Praha.
- REJLEK F. X. (1946): Lidnatost Velké Prahy. Kartografický přehled 1:11—14, Praha.
- VOTRUBEC C. (1965): Praha — zeměpis velkoměsta. 240 str., SPN, Praha.
- Interní materiály a publikace ČSÚ v Praze — definitivní výsledky sčítání obyvatelstva v r. 1980 v ČSR a v dílčích územních jednotkách.
- Interní materiály Terplanu v Praze o počtu a struktuře pracovních příležitostí ve vybraných obcích podle sčítání obyvatelstva v r. 1970.
- Interní materiály ÚHAM Prahy (výměry a počet pracovních příležitostí k r. 1977 podle urbanistických obvodů).
- Počet obyvatelstva v Sudetských zemích 1869—1940. Zprávy Ústředního statistického úřadu XXII, Praha 1941.
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850—1970. Díl I., sv. 1 a 2, 1 184 str., FSÚ Praha 1978.

Summary

THE DEVELOPMENT OF THE GEOGRAPHIC DIFFERENTIATION OF PRAGUE FROM THE POINT OF VIEW OF THE POPULATION

The study is aimed at the evaluation of changes in the dislocation of the population within the framework of Prague and at the apprehension of the relations of these changes with the development of the population concentration in the superior regions. In the years 1869—1980 the territorial concentration of population in the Prague region has risen considerably, but within the framework of Prague alone the decline of this concentration occurred. The most evident decline of the territorial concentration of population is being observed in the central part of Prague. These facts correspond to the successive loss of regional complexity of the contemporary Prague territory and a change of Prague into partial — relatively uncomplex — part (center) of a region of higher rank. During the process of the population concentration the shift of the elementary regional polarization from smaller units to larger ones took place. These characteristics are supported by the data in table 1. and graph 1. (The development of the territorial concentration of population according to units of different rank.)

From the point of view of the dislocation of population in the development of internal differentiation of Prague alone is most important the successive creation of zones of concentric type.

These zones correspond to the spatial growth of the city and can therefore be determined mainly from the genetic aspects. In total 6 zones have been specified. The characteristics of their population development are shown in table 3. (The development of the share of zones on the Prague population) and table 4 (The development of the average density of population according to zones). In graph 2. can be seen the development of the absolute number of the Prague population by different widths of its boundaries — the zones A + B + C, the zones A + B + C + D, the zones A + B + C + D + E and the whole of Prague in its present delimitation. According to the course of the curves we can speak about logistic form of the process of population growth. In connection with the spatial expansion of Prague however depopulation changes in the genetically older zones occurred and hence the deformations of the logistic form of their population development. In this sense we can talk about the conditional character of the deformations of the logistic course of the development by the change of the integrity of the evaluated whole.